

Tema 13: Billeder og kunst i samtiden

Spor i dag: Billeder og kunst

I dag lever vi i en billedbåret kultur. Der er billeder alle vegne – i bøger og aviser, på Internettet, i det offentlige rum etc. Nogle af billederne har religiøse motiver. I den danske majoritetskultur er det ikke et problem, at ”illustrere” religionen på forskellig måde. I kirkerne findes billeder, der fremstiller både Kristus, Gudfader, profeter, og begivenheder fra Bibelen. Billederne fungerer primært som et supplement til den talte forkyndelse. De er en visuel fortolkning af kristendommen. Billederne er verdslige, selvom de viser religiøse motiver. Denne måde at forstå og bruge religiøse billeder på har rod i den lutherske reformation. Andre grene af kristendommen (fx den katolske og den reformerte kirke) og andre religioner (fx islam) ser anderledes på brugen religiøse billeder.

Luther og de reformatoriske ideer: Billeder og kunst i samtiden

Reformationen ændrede brugen af religiøse billeder. Ifølge Luther skulle billeder bruges på en måde, der ikke førte til den billeddyrkelse, som han mente foregik i pavekirken. Her spillede billeder af Jomfru Maria og helgenerne en stor rolle. I senmiddelalderen mente man, at Maria og helgenerne gik i forbøn for den, der tilbad dem, og dyrkelsen af helgenbilleder ved særlige sidealtre havde derfor stor betydning for den enkeltes gudsforhold. I den lutherske kirke blev billederne sidestillet med alle andre ting i kirken såsom musik, inventar, skulpturer og arkitektur. Deres funktion var nu alene at visualisere og formidle Kristus som Guds ord. Luther var altså ikke imod billeder som sådan, men han var imod, hvad han mente var forkert brug af dem. Billederne havde ikke nogen nødvendig betydning for etableringen af et forhold mellem Gud og menneske, men de bidrog til at illustrere og vise kristendommens kerne. Der blev udformet nye motiver, der fremstillede den nye tros teologiske pointer, men mange af den gamle kirkes billeder kunne sagtens genbruges. Hvis der var brug for det, ny-tolkede man motiverne, så de stemte overens med den nye teologi.

Luther var meget mere positivt indstillet over for brug af religiøse billeder end de reformerte teologer, Zwingli og Calvin, som begge i modsætning til Luther opretholdt billedforbuddet i De ti Bud og mente, at visualiseringer af det guddommelige aldrig ville kunne indfange og formidle Guds virkelige storhed. De godkendte derimod billeder med bibelhistoriske motiver, men mente, at det var alt for risikabelt at have dem i kirker eller andre religiøse sammenhænge. De frygtede, at folk igen ville begynde at tilbede dem. Billeder med religiøse motiver måtte kun hænge i verdslige omgivelser. I en reformert kirke er der derfor ingen billeder på vægge eller altre.

Reformationens historie og det danske samfund: Billeder og kunst

Hvilken betydning havde den lutherske reformation for billedkunsten?

Først og fremmest ændredes den måde, man brugte billeder på i religiøse sammenhænge. Luther tillod i sin billedforståelse brug af billeder i kirker og lignende kontekster i modsætning til andre reformatorer, som fx Calvin og Zwingli, der afviste det.

Men billederne skulle fremover bruges på en måde, der ikke kunne føre til den billeddyrkelse, som reformatorerne mente var foregået i den gamle kirke. Her kunne billeder besidde en guddommelig kraft, der gjorde dem i stand til at hjælpe det menneske, der bad til dem. Billederne her var hellige ting – eller i hvert fald kunne de være det.

I den lutherske forståelse blev billeder nu til ting på linje med alle andre ting. Deres funktion blev primært at minde den kristne om Guds ord i Biblen og troen som altings fundament. Den gamle kirkes ”kraft”-billede blev forvandlet til et ”erindrings”-billede, der ikke længere besad nogen beskyttende eller hjælpende egenskab. Billederne blev verdslige ting.

Ofte kunne den gamle kirkes billeder – der jo hang i alle kirker og mange private hjem – også bruges af de nye, lutherske menigheder. I de tilfælde lod man dem være, hvor de var – eller flyttede lidt om på dem – og brugte dem blot på den nye måde.

Luthers billedforståelse, og især hans tegnteori, åbnede også for, at man kunne gentolke de gamle billeder, hvis det var nødvendigt, så de kom til at betyde noget andet, end det de tidligere havde gjort. Man kunne på den måde revidere den betydning billederne havde haft i den gamle, ”katolske” sammenhæng, så den kom til at stemme overens med den nye, lutherske sammenhæng.

Visse af den gamle kirkes motiver var imidlertid blevet så teologisk irrelevante, at de ikke kunne gentolkes meningsfuldt, og derfor ikke kunne genbruges – motiver som fx *Marias himmelkroning* eller fremstillinger af Skærsilden. Der var dog ingen grund til at ødelægge dem. Sådanne motiver blev ”blot” gjort betydningsløse i religiøs sammenhæng og efterhånden delegeret over i det ny område i kulturen, der blev kaldt ”kunst” – de blev med tiden til kunstværker.

Men man opfandt også nye motiver, der mere præcist kunne visualisere den ny konfessions teologiske pointer. Et af de kendteste eksempler er det såkaldte Lov og Nåde-motiv, som Lucas Cranach fra Wittenberg udformede i slutningen af 1520’erne, efter al sandsynlighed i samarbejde med Luther. Det fremstillede på en næsten tegneserie-agtig klar måde, hvordan man som luthersk kristen blev frelst. Hvordan man skulle vende sig fra den gammeltestamentlige lov-religion (tv), hvor ydre gerninger var bestemmende for frelsen, til den nytestamentlige nåde-religion (th), hvor troen på Kristus derimod var det altafgørende.

Den tekst, vi ser på billedet, er typisk for de nye, lutherske motiver. Det var nemlig vigtigt, at billedets budskab var klart og entydigt. Teksten præciserer, hvad billedet betyder, hvordan det

skal forstås. Den åbenhed for fortolkning, som billedsproget i sit væsen rummer, skulle begrænses til et absolut minimum. Ved at forklare motivets betydning mindskedes faren for at betragterne ”fejlfortolkede” det, dvs. tolkede det på en anden måde end den autoriserede lutherske.

De allerfleste motiver i den religiøse billedkunst kunne bruges af både den nye og den gamle kirke – motiverne betød blot noget forskelligt i de to forskellige sammenhænge. Og det var relativt få nye, deciderede lutherske motiver, der blev opfundet. Derfor er det ofte svært at pege på, hvad det ”lutherske” i et givet religiøst billede faktisk består i. Den primære forskel på de to konfessioners billeder er funktionel, dvs. forskellen ligger i den måde, billederne bliver brugt på.

Reformationens billeder

Den ny, verdslige forståelse af billedet, der afmonterede den gamle kirkes billedkraft, medførte i praksis, at den betydning billedet tidligere havde haft, kunne skiftes ud med en ny, der stemte overens med Luthers teologi. Fx kunne de mange helgener, hvis billeder man tidligere havde bedt til om hjælp, ny-tolkes til i stedet at fungere som forbilleder for den kristne, som gode eksempler på en kristen livsførelse.

Luther leverer selv et eksempel på en sådan ny-tolkning i en prædiken, han holder i 1529. Han omtaler her et billede af Den Hellige Kristoffer, et af tidens mest populære motiver. Populariteten skyldtes primært legendernes og folketroens formening om, at den, der så et billede af Den Hellige Kristoffer, blev beskyttet mod en pludselig død samme dag. I prædikenen indskærper Luther, at hverken billeder eller helgener kan udvirke den slags. Man skal i stedet forstå Kristoffer-motivet som en *allegorisk* fremstilling af ”det kristne menneske”: Kristoffer var et sådant ”kristent menneske”, der stod midt i livets brusende flod med svære opgaver på sine skuldre. Han havde kun sin stav at støtte sig til – staven tolker Luther som Guds ord – samt sin tro på og tillid til, at Gud ville hjælpe ham. Luther forvandler på den måde den gamle kirkes hellige ”kraftbillede” til et ”erindrings-billede”, der ikke længere *i sig selv* har nogen beskyttende egenskab, men kun skal erindre den kristne om troens betydning.

Cranachs træsnit af Den hellige Kristoffer, der er dateret til 1509, kom i flere, nye oplag også efter reformationen. Engang i 1550’erne udkom det med en lang, rimet, tysk tekst, trykt ved siden af billedet (**billed 2**). Teksten fastlægger billedets nye, lutherske betydning.

Reformationen 1517-2017 – Hovedtemaer” er blevet til på foranledning af Præsidiets for reformationsjubilæet i Danmark. Hovedformålet er at give et første overblik over reformationen og dens betydning for derved at vække interesse for emnet og tjene til videre inspiration for enkeltpersoner og organisationer.

Til hvert af de udvalgte illustrerede temaer findes – en kort tekst om reformationens spor i dag – en introduktion til Luthers tanker og de reformatoriske idéer – et rids af reformationens historie og videre betydning for det danske samfund. For flere temaer er derudover udvalgt et billede, der viser reformationens spor i den visuelle kultur.

Teksterne er skrevet af en forfattergruppe, sammensat af forskere fra forskellige fag og forskningsinstitutioner: Lektor, ph.d. Bo Kristian Holm, Afdeling for Teologi, Aarhus Universitet, og prof. mso. Anna Vind, Det teologiske Fakultet, Københavns Universitet, har skrevet teksterne om Luther og reformationens ideer.

Lektor, dr. phil. Charlotte Appel, Institut for Kultur og Identitet, Roskilde Universitet, og prof., fil.dr. Hanne Sanders, Historiska Institutionen, Lunds Universitet, har skrevet om reformationens historie og det danske samfund.

Museumsinspektør, seniorforsker Hanne Kolind Poulsen, Statens Museum for Kunst, har skrevet teksterne om reformationens billeder. Hun er også hovedforfatter til temaet ”Billeder og kunst”. Lektor, ph.d. Sven Rune Havsteen, Det teologiske Fakultet, Københavns Universitet, er medforfatter til temaet ”Sang og musik”.

Nationalmuseet har taget sig af sprogbearbejdning, billedsøgning og opsætning.

Charlotte Appel og Bo Kristian Holm har stået for redaktionen.